

Egy élet a nyelvtörténeti kutatás szolgálatában

1. Ha Szabó T. Attilával az utcán találkozunk, mindig zárattanásig tömött aktatáskával láthatjuk, s ha hogyléte felől érdeklődünk, csak arról panaszkodik, hogy sohasem volt ennyire idő szűkében, mint most, nyugdíjas korában. S aki ismeri azt a szokását, hogy nem szívesen vesz kezébe, még kevésbé hóna alá aktatáskát, méltán elcsodálkozhat e két, látszólag ellentmondásos jelenségen.

Az érdeklődésre, hogy megtudjuk, mi tölti meg a táskát, és mi tölti ki Szabó T. Attila mostani heteinek és hónapjainak csaknem minden percét, elég csak felpattintania a táska zárát: cédulák frissen kijegyzett levéltári anyaggal, rendezés alatt álló cédulák borítékai, megszerkesztésre váró cédulakötegek, keménypapír-fedelek közé fogott, megszerkesztett és értelmezésre vagy legépelésre váró kéziratcsomók, irattartókban összeolvasásra kerülő, szedés előtt álló gépelt kéziratok és kijavításra váró vagy éppen a nyomdába visszakerülő korrektúra-lapok tanúskodnak Szabó T. Attila mostani tudományos tevékenységéről, közelebről a megjelenés előtt álló *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* szerkesztésének egyes szakaszairól. A cédulázó, rendszerező, szerkesztő és a megszerkesztett szócikkek, valamint a legépelt és kiszedett szövegek helyességét ellenőrző, nagy figyelmet igénylő, halatlanul fárasztó és egy ember erejét messze felülmúló szellemi munka tölti ki Szabó T. Attila mostani életének szinte minden percét. Ezért jogos hát a panasz az időhiányra!

Hadd pillantsunk bele e napok egyikének munkaprogramjába! A felkelő nap már munkában találja: györgyfalvi negyedi lakásának könyvekkel, cédulásdobozokkal zsúfolt polcai között íróasztalát csaknem ellepi a szerkesztés munkálatainak egyes szakaszaihoz kapcsolódó írásos anyag. A reggeli órákban általában olyan munkát végez, amelyik a legtöbb figyelmet, szellemi koncentrációt igényli: a szerkesztményeket ellenőrzi, vagy a nyomdai korrektúrát javítja. Van úgy, hogy egy-egy szócikkkel órákat kell eltöltenie, míg a tőle helyesebbnek, de nem végsőnek ítélt formát kialakítja. A szó használati értékét, jelentésbeli árnyalatait a történeti nyelvi anyagból kihámozni, ezek sorrendjét a nyelvi fontosság alapján felmérni és megállapítani, a szerkesztmények egyéb alkati elemeit ellenőrizni: e munkaszakasz főbb ténykedései.

Azután, úgy dél felé, „pihenni“ a levéltárba megy. Az itt töltött néhány óra számára a felüdülést, a gazdagodást jelenti. Ettől a foglalatosságtól nem tágit, ha csak egy órácskányira is, mindig, mindennap megfordul ott, hogy újabb nyelvi anyaggal gazdagodjék, és gazdagítsa a Tár anyagát. Ne csodálkozzunk azon, hogy ehhez a munkához még a szótárszerkesztés szakaszában is ragaszkodik. Csaknem ötven éve „pillant, leskődik, lát bele a múlt és a ma lüktető, zúgó emberi, nyelvi életébe“, s ez a tőle „gyönyörű unalom“-nak nevezett foglalatosság szenvedélyé, munkaritmusbeli beidegzettségé vált. Ebből kizökkenni nem lehet és nem szabad. El nem maradhat, legfeljebb csak megrövidülhet, például csütörtökönként, amikor munkatársaival, akiket a második kötet megszerkesztésének munkálataitól kezdve a tudományos vállalkozás belátható időn belüli megvalósítása érdekében maga köré vont és a szerkesztés munkálataiba bekapcsolt, rendszeres megbeszélést tart. Ilyenkor teszi meg észrevételeit a szerkesztményekkel kapcsolatban: helyreigazít, figyelmeztet, új értelmezési megoldást

ajánl, s figyelme általában minden kis részletre kiterjed. Ernyedetlen ügyszere-
tettel és a szerkesztők munkáját meg a szerkesztmények minőségét jobbító szán-
dékkal tér vissza és mutat rá ismételtelen az esetleg még elő-előbukkanó követke-
zetlenségekre és vétésekre. Eréllyel párosult tapintat, az „audiatur et altera pars“
elvének érvényesítése a gyümölcsöző megoldás érdekében jellemzi ellenőrző és
irányító ténykedését, szerkesztői magatartását.

A nap hátralevő részére is marad még tennivaló: a kevésbé bonyolult szer-
kesztmények ellenőrzése, a legépelésre kerülő, tehát véglegesnek tekinthető anyag
átnézése, rendezése.

Így megy ez most nap nap után. Az első kötet (A—C) szerkesztését telje-
sen egyedül 1966—1972 között végezte el, megjelenése erre az évre várható.

Erről a hatalmas arányú, méreteiben, kivitelezési módjában páratlan tudó-
mányos vállalkozásról, mely egyben Szabó T. Attila életművének is tekinthető,
a szerző több helyen és több ízben tájékoztatott (*Az Erdélyi Magyar Oklevélszótár
műhelykérdései*, 1955; *Egy erdélyi szótörténeti tár szerkesztésének műhelykérdései*,
1968; *Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerkesztése közben*, 1969; *Mutatvány az
Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szócikkeiből*, 1972). Ezek a cikkek és tanulmányok
a mű keletkezése gondolatának kiformalódásáról, a cím megválasztásáról, a be-
kerülő nyelvtörténeti anyag időbeli és területi elhatárolásáról, földrajzi szempont-
ból való rögzítéséről, az adalékok kijegyzési és közlési módjáról, a címszók ki-
alakításának, besorolásának és megszerkesztésének szempontjairól tájékoztatnak,
és felmentenek bennünket az alól, hogy e „műhelykérdésekre“ itt most ki-
térjünk. Viszont szólnunk kell arról a felbecsülhetetlen tudományos értékről és
haszonról, amelyet ez a mű elsősorban a finnugor nyelvtudomány, közelebbről
a magyar szótörténeti kutatás, valamint a nyelvi adalékokat gyümölcsöztető egyéb
tudományok (történelem, jog-, művelődés-, gazdaság- és társadalomtörténet, iroda-
lomtörténet, néprajz) hazai magyar, román és szász képviselői, valamint az iro-
dalmi nyelv formaművészei, a költők és írók számára jelentenek.

Szabó T. Attila kezdettől fogva arra törekedett, hogy a *Nyelvtörténeti Szótár*
és az *Oklevélszótár* anyaggyűjtésében és szerkesztési elvében érvényesített szem-
pontokat figyelembe véve, hathatós módon és szervesen egészítse ki és tökéle-
títse a magyar szótörténeti kutatás eredményeit magában foglaló nyelvtörténeti
szótárakat. Az vezette mindig — írja —, „hogy a történeti és a jelenkori adatok
mentől gazdagabb sorozatát egybehordva, magukból az adalékokból szinte önként
kerekedjék ki a magyarázat, a megfejtés [...] magam [...] mindig új, érintetlen
anyag feltárását tartottam és tartom elsődlegesen elvégzendő feladatomnak ma
is“. (*Anyanyelvünk életéből*, 11.) Figyelme elsősorban a mindennapi élettől leg-
szorosabban összefüggő írásbeli emlékek: vallomások, ingósági leltárak, összeírá-
sok, számadások, bizonyáglevelék, misszilisek és a hivatali meg a magánírásbe-
liség változatos iratféleségei felé irányult, és csak kisebb mértékben az okle-
vél jellegű levéltári darabokra meg a nyomtatásban is megjelent forrásokra. Ezért
is nem maradt meg az oklevélszótár elnevezésnél, hanem a *tár* fogalmával je-
lezte ennek annál sokkal bővebb, tágabb célkitűzését. De szakított a szótárszer-
kesztő az elődöknek azzal a felfogásával is, amely a túlzó purista szemléletet
érvényesítette, és a kölcsönszavakat a szótár anyagából kirekesztette. Ilyen vonat-
kozásban is úttörő és egyedülálló feladat megoldását tűzte maga elé, amikor a
múlt nyelvi állapotának felvételezése céljából a történeti forrásokban fellelhető
minden nyelvi elemet számba vett, tehát minden olyan idegen szót is, amely
magyar szövegbe ágyazottan szó- és mondattani szempontból magyar szó módjára
viselkedik. Álláspontjára vonatkozólag így tájékoztat a szerző: „Mínthogy a szó-
tár anyagát a magyar, román és szász együttélésnek évszázadok óta klasszikus
földje, Erdély magyarságának XVI—XIX. századi nyelvéből gyűjtöttem, termé-
szetszerűen különleges figyelemmel kellett lennem azokra a nyelvi, szókincsbeli

hatásokra, amelyek az erdélyi magyar nép- és köznyelvet az erdélyi román és az erdélyi szász nyelv részéről a századok folyamán érték. E hatás tudvalevően elsősorban a szókincs terén jelentkezhetik. [...] A levéltári anyag böngészgetése közben éppen ezért éberem ügyeltem az oklevelekben és más levéltári forrásokban jelentkező román és szász eredetű szókra, és minél bőségesebb adatanyagot gyűjtöttem az ilyen szók földrajzi és időbeli feltűnédezésére, elterjedésére nézve. Meggyőződésem ugyanis, hogy csak ilyen adatgyűjtés alapján lehet majd az erdélyi magyar nyelvet ért hatásoknak különböző időpontokban való fokát felmérni, illetőleg e hatások jelentkezésének földrajzi határait, elterjedésének izoglosszáit megvonni." (*Nyelv és múlt*, 390.) Ilyenformán a tár szónyaga valóságos kincsesbánya a nyelvi kölcsönhatás történeti szemléletű kutatása számára.

Ismeretes, hogy a *Nyelvtörténeti Szótár* egyáltalán nem, az *Oklevélszótár* pedig csak elvétve jelzi azt, hogy a felhasznált levéltári darabból kikerült adalék melyik vidékről vagy helységről való. Ebben a tekintetben, vagyis a nyelvi anyag földrajzi rögzítettség tekintetében is úttörő munkát végzett a szerző, amikor minden olyan levéltári adat lelőhelyét (települést, közigazgatási egységet, vidéket) pontosan feltünteti, amelynek az írásbeliségéből a felhasznált adat származik. Így adalékai nyelvjárás-, illetőleg köznyelvtörténeti adatoknak tekinthetők, és a szótár a nyelvjárástörténeti kutatás számára hang-, alak-, jelentés-, sőt bizonyos mértékig mondattani jelenségek vizsgálata céljaira is nélkülözhetetlen forrás.

Végül gazdag tárház különösen a történet-, néprajz- és az irodalomtudomány művelői számára, mert a benne „tárolt” nyelvi anyagban páratlan gazdagsággal raktározódik el a múlt pezsgő, forrongó nyelvi élete, életformája és eseményvilága. Ez a világ tárulkozott ki Szabó T. Attila számára is, amikor a levéltárak „sápadt csendjében” naponta érintkezett vele, és az erdélyi magyar nyelv múltjának milliónyi adatát hozta felszínre s bontakoztatta ki tanulmányaiban, és most az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* megjelenő kötetében.

2. Nemrégiben két ízben is alkalmam volt Szabó T. Attila tudományos munkásságát végigtanulmányozni és időrendi sorrendben, fejlődésében nyomon követni. Bár tudományos tevékenységének minden szakaszát és szinte mindegyik jelentősebb termékét eddig is ismertem, mégis mikor egyszerre sorakozott fel és bontakozott ki előttem a több száz cikk, dolgozat, tanulmány, a számos önálló mű és a mögöttük rejlő kutatómunka meg a velük párhuzamosan végzett egyetemi oktatói-nevelői tevékenység, a hazai tudományos élet megszervezése terén kifejtett irányítói, szerkesztői tevékenység, annak a bámulattal párosult példamutatásnak a tanulságát vontam le, hogy benne olyan tudós és ember áll előttünk, akit a rendszeres, céltudatos, fáradtságot nem ismerő tudományos kutatás, a bölcs és higgadt irányítás és szervezés, a józan mérséklet, a nevelői tapintat és az őszinte segítőkészség jellemez. Ezek az embert és a tudomány művelőjét jellemző vonások alapvető előfeltételei és biztosítékai Szabó T. Attila eredményekben oly gazdag és sokoldalú tudományos tevékenységének.

Filológusként indul a tudományos pályán, majd az irodalmi és a társadalomtudományi érdeklődés mellett, de azt végleg el nem hagyva, két nagy mintaképének: a történész és levéltárkutató Kelemen Lajosnak és a magyar néprajzi bűvárlat mesterének, Csúry Bálintnak nemes példája nyomán figyelme egyre inkább a magyar nyelv múltja és jelene felé fordul, s a szó- és helynévtörténeti kutatás, a jelenkori nyelvhasználat kérdései, az élő és történeti földrajzi névanyag gyűjtése és magyarázata terén sokatígérő módon bontakozik ki. A rendszeres és kitartó levéltári kutatómunka eredményeként egymás után jelennek meg az *Erdélyi Múzeum* és a *Magyar Nyelv* hasábjain cikkei, közleményei és a 30-as évektől az *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorozatban nagyobb terjedelmű dolgozatai (*Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez*, 1933; Zi-

lah helynévtörténeti adatai a XIV—XX. században, 1936; *Dés helynevei*, 1937; *Niriş-Szásznyires település-, népiség-, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII—XX. században*, 1937; *Bábony története és települése*, 1939; *Dés települése és lakossága*, 1943).

Miért és hogyan gyűjtünk helyneveket? (1938) című módszertani tanulmányában a történeti és a jelenkori földrajzi névanyag rendszeres gyűjtésének és feldolgozásának fontosságára hívja fel a figyelmet. Személyes példamutatásával és alapvető munkáival pedig mintegy iskolát teremt a magyar nyelv- és névtudomány addig kevésbé ismert ágában. Itt megint csak cím szerint utalhatunk a *Kalotaszeg helynevei* (1942), *A kalotaszegi helynévanyag vizrajzi szókincse* (1942), *A magyar helynév kutatás a XIX. században* (1943), *A Dobokai völgy helynevei* (1944), *A szolnok-dobokai Tóki völgy helynevei* (Gergely Bélával, 1945), *A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei* (Gergely Bélával, 1945), *Kolozsvár települése a XIX. század végéig* (1946) önálló kötetekben megjelent műveire, valamint arra a több száz cikkére, amelyben a földrajzi, hely- és dülönevek keletkezésének, alakulásának körülményeire, mai — az olvasó számára sokszor teljesen értelmetlen — alakjának történeti és jelenkori adatokra épülő meggyőző magyarázatát nyújtja. Csak példaként idézzük *A kolozsvári Bongárpatak és az erdélyi bongorok*, valamint *A román bungár tájszó és a Bungur, Bunguriş, Bungăraş helynév* című tanulmányát. Ebben a vizsgálódás körét három nyelv, a magyar, román és szász kölcsönhatás területére bővíti ki. Az alakváltozatokban olyan gazdag magyar, román és — tegyük hozzá — szász köz- és helynévnek a német *Baumgarten* szó, illetőleg ennek erdélyi szász tájnyelvi változatai az alapja. Nagyon figyelemreméltó, amit a szó jelentésváltozatairól megállapít: a szótörténeti adatok világosan tükrözik azt a változást, amely az eleinte gyümölcsös, majd a helyét elfoglaló szőlő, ennek elpusztulása után előbb pusztaszőlő, majd a bozóttal benőtt s végül erdővel borított területet jelölő szó jelentésében végbement.

A helynevekkel kapcsolatban végzett több évtizedes terep- és levéltári gyűjtőmunka eredményeként feljegyzett félmilliónyi nyelvi adat egy másik nagy tudományos összegezésben, az Erdélyi Helynévtörténeti Adattárban nyerné el végső formáját.

„Az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár és az Erdélyi Szótörténeti Tár — amelyek anyaga már 1968-ban jóval meghaladta az egymillió nyelvi adalékot — olyan beláthatatlan lehetőségeket magába rejtő szintézisnek, alapvető és nélkülözhetetlen munkaeszköznek ígérkezik, mint a századforduló előtt és után keletkezett, ma is fontos segédeszközök, a NySz., az OklSz., a MTSz stb.“ — állapítja meg Szathmári István egyik ismertetésében. (*Magyar Nyelv*, LXVI[1970], 407.)

A történeti nyelvi anyag feltárása Szabó T. Attila számára igen termékeny és szerteágazó feldolgozó, a nyelvi jelenségeket, a nyelv és a társadalom meg az anyagi élet kapcsolatát vizsgáló tevékenység kibontakozását eredményezi. Nyelvtörténeti vizsgálódásainak főbb területei a hangtörténet, a szó-, szólás-, jelentés- és helynévtörténet. Minden cikke, tanulmánya fényesen igazolja, hogy az etimológiai, szótörténeti kérdések tisztázásához mennyire fontosak a régi levéltári adatok. A feltárt nyelvi anyag valóságos kincsesbánya, minden szó történetéhez ad valami újat a szó hangalakját, jelentését vagy földrajzi elterjedését illetően, módosítja a szakirodalom eddigi megállapításait, esetleg tévedéseit. Aki szótörténettel foglalkozik vagy szótárt szerkeszt, nem nélkülözheti ezeket a tanulmányokat.

Dolgozataiban „a történeti és jelenkori adatok mentől gazdagabb sorozatát egybehordva“, a nyelvtörténeti adalékok biztos talajából fakadó szó- és jelenség-magyarázatok, nyelvtörténeti szövegek változatos és hosszú sorát vonultatja fel. Ez utóbbiak közül első helyen kell megemlítenünk a Farczády Elektől fölfe-

dezzet és Szabó T. Attila nyelvészeti magyarázataival közzétett (1957) s azóta három kiadásban is megjelent *A Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák* nyelvemlék-feldolgozását, az állatgazdálkodási szókincsünk XVI—XVII. századi anyagára fényt vető *A gyermeklő és rokonsága* (1956) című dolgozatát, *A magyar bilabiális v nyelvemlékes jelölésének, illetőleg jelöletlenségének kérdéséhez* (1960), valamint a személynévtörténeti vonatkozásban igen tanulságos *A XVII—XVIII. századi erdélyi jobbágyszöktetések névtörténeti vonatkozásainak ismeretéhez* (1959) című dolgozatát. Benne a jobbágyszökekkel kapcsolatos névváltoztatásokkal foglalkozik, és rámutat arra, hogy a szándékos, rejtő célzatú névváltoztatásoknak milyen nagy szerepük volt. Ugyancsak névtörténeti kérdéseket tárgyal *A kolozsvári becenevek a XVI—XIX. században* (1968) című tanulmányában is.

A magyar nyelv szókincse erdélyi történeti állományának számbavétele során terjed ki figyelme a nyelvünk régiségében előforduló román kölcsönszavakra is. E tárgykörből merített dolgozatai közül a nyomtatásban megjelent és az oklevelekben található nyelvi anyag feltárásával foglalkozó tanulmányai (*Román kölcsönszavaink Gyarmathi Sámuel nyelvhasonlításában*, 1960; *A Pápai Páriz szótár-kiadások magyar szókincsének román eredetű kölcsönszó-anyaga*, 1960; *Szótörténeti észrevételek a kaláka (< r. clacă) kölcsönszó életéhez*, 1962; *A feudalizmuskori berbécs tájszóról*, 1964; *A feudalizmuskori karajunk ~ krajnik tisztégnév szótörténetéhez*, 1965; *Kisállattartó tejjgazdálkodásunk három, feudalizmuskori román kölcsönszava: a brindza, az orda és a zsentice*, 1966), valamint az e tervmunkába bekapcsolt, irányításával dolgozó munkatársak anyaggyűjtő és feldolgozó munkája eredményeként megvalósulhat e szókincsréteg nagy értékű szintézise, a magyar nyelv feudalizmuskori román kölcsönszavainak monográfiája. (*Előzetes jegyzetek román eredetű kölcsönszavaink középmagyarorkori rétegéhez*, 1961; *A magyar szókincs feudalizmuskori kölcsön-elemei vizsgálatának tervmunkája*, 1961; *Eredmények és hiányosságok a magyar szókincs román eredetű, feudalizmuskori elemeinek vizsgálatában*, 1962.)

Szabó T. Attila tudományos munkásságának másik területe az élő nyelv vizsgálata, közelebbről a nyelvművelés és a nyelvjáráskutatás. A nyelvművelés terén a nyelvhelyesség kérdésében is a nyelvtörténeti szempontot és a népnyelv tanúságtételét emeli ki. „Csak a nyelvtörténeti ismeretek birtokában dönthető ugyanis el az — írja —, hogy vajon valamely új jelenség a nyelvfejlődés belső törvényszerűségének megfelelő-e vagy pedig tőle elütő, idegen és így kerülendő, elutasítandó képződmény.“ „A népnyelv — hangsúlyozza — egyrészt hívebben őrzi a nyelv ősi, eredeti sajátosságait, szellemét, mint az irodalmi és köznyelv, másrészt pedig e sajátosságok, e szellem birtokában a nyelvjárások fejlődése során erőteljesebben, de egyben szabadabban is érvényesülnek a nemzet gondolkodásmódjának, észjárásának hagyományos jellemvonásai.“ (*Helyes — nem helyes*, 1968.) Az idegen szavak használatában, mint általában a nyelvi hibák elkövetésekor a nyelvi tunyaság, nemtörődömség ellen emeli fel szavát, és a nyelv belső erőiből való szógyarapítást támogatja. (*Azok az idegen szavak!*, 1956.) A nyelvművelés célját abban jelöli meg, hogy „felébressze a nyelvi lelkiismeretet kábult álmából és mindenkit az anyanyelv öntudatos használatának szükségességére serkentsen“. (*Anyanyelvünk épsége*, 1968.) Ezért idevágó cikkeinek nagy részében elsősorban a mindennapi, de különösen a romániai magyarság nyelvhasználatára jellemző nyelvhelyességi kérdésekről szól, mint például a magyar asszonynev, az ikes ragozás, a várnók ragozási alak használatáról. Álláspontja nem egy vonatkozásban eltér a magyarországi szakirodalomban általában kialakulttól, mert éppen az itt élő magyarság nyelvhasználatában még meglévő és érvényes nyelvi formákon alapul.

Szabó T. Attila a hazai nyelvjáráskutatás terén is úttörő munkát végzett. A Csúry Bálint kezdeményezésére a harmincas években megújuló magyar

nyelvjáráskutatás benne fáradhatatlan gyűjtőre, szervezőre és kivitelezőre talált. Három atlaszmunkát elindítása és irányítása fűződik nevéhez: a kalotaszegi, a moldvai csángó nyelvjárás tájnyelvi térképe és egy általános, hazánk egész magyar nyelvterületére kiterjedő országos atlaszé. Volt tanítványainak, majd közvetlen munkatársainak, Márton Gyulának, Gálffy Mózesnek és Murádin Lászlónak fáradhatatlan közreműködésével már 1944-ben napvilágot lát a maga, Gálffy Mózes és Márton Gyula szerkesztette *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből* című első magyar tájnyelvi atlasz. Ugyancsak velük és a fiatalabb nyelvészek egy csoportjával éveken át folytatott fáradtságos gyűjtő, ellenőrző és feldolgozó munka eredményeként kinyomtatásra készen áll a páratlan nyelvi értékű moldvai csángó nyelvatlasz, s a harmadik munkatárs kitartó, szívós gyűjtő- és rendszerező munkája és közreműködése nyomán a megszerkesztés szakaszába lépett *A Romániai Magyar Nyelvjárások Népnyelvi Térképe* című országos nyelvatlasz. Ezekről a munkálatokról Szabó T. Attila állandóan tájékoztatta a tudományos világot. (*Az újabb erdélyi népnyelvkutató munka kezdete*, 1941; *Jegyzetek Kolozsvár és vidéke tájnyelvi térképének előszavához*, 1944; *Nyelvföldrajzi gyűjtés a Fekete- és a Sebes-Körös völgyében*, 1950/1968; *A kolozsvári magyar egyetem munkaközösségének nyelvföldrajzi kutatásai a moldvai csángóság körében*, 1953; *A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése*, 1957; *A moldvai csángó nyelvjárás kutatás története*, 1959; Gálffy Mózes és Márton Gyulával közösen: *Tájékoztató a moldvai csángó tájnyelvi térképről*, 1963; *Nyelvtérképünk anyaggyűjtésének felelőjén túl*, 1963; *A Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza anyaggyűjtő munkájának állása és a további feladatok*, 1970.)

A különböző nyelvjárás jelenségek feltárása, a népnyelvi formák kapcsolata a népi életmóddal, a szavak és a bennük kifejezésre jutó tárgyi valóság, a leíró és történeti szemlélet összekapcsolása jellemzi Szabó T. Attilának a népnyelvi és néprajzi anyag feldolgozása terén végzett sokrétű, ezeket és más tudományágakat, így elsősorban a művelődés- és társadalomtörténetet sok új adalékkal gazdagító munkásságát. Idevágó tanulmányaiból izelítőül megemlítjük *Az í-zés állapota a bábonyi népnyelvben*, 1943; *A kicsinyítő-becéző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban*, 1956; *A nyelvjárás alsó > arsó-féle hangfejlődéshez*, 1963; *Krizsa János és a Vadrózsák helye a nyelvjárás kutatásban*, 1965; *A magyar becenevek alakulásmódjáról*, 1966; *A nyelvjárás -ni, -nit, -nul, -nül határozórag erdélyi régiségbeli elterjedéséhez*, 1968 című dolgozait.

Néprajzi vonatkozásban a nép szellemi és anyagi élete egyes jelenségeinek a feltárása és megfigyeltése, mint például a népköltészet termékei, a népi szokások, a népi gyógyászat, a folklór, a település, a telek, a népi építkezés, gazdálkodás, kismesterségek, öltözet, hímzés, szövés a tárgyi néprajz területéről mind kutatása tárgya, amint ezt a most csak utalásszerűen említhető *Kéziratos énekes könyveink és verses kézirataink a XVI—XIX. században*, 1934; *A betlehemes játékok*, 1936; *Egy XVIII. század közepi népies betlehemes játék*, 1946; *A regölés*, 1948; *Népballadánk életútja*, 1966; *Udvarhelyszéki tetemrehívás 1589-ből*, 1958; *Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez I. Fatemplomok és haranglábak* (Herepei Jánossal), II. *Székely kapuk és fazarak*, 1939; *A kalotaszegi házépítés történetéhez*, 1940; *A bábonyi népi építkezés néhány emléke*, 1938; *Az eszténa és a sztronga ~ esztréna a XVI—XIX. századi erdélyi oklevelekben*, 1968; *Mezőségi magyar hímzések* (Palotay Gertrúddal, 1943); *A festékes és társai*, 1956; *Még néhány szó a festékes és társai erdélyi életéhez*, 1961; *A felimeg, a fersing és rokonságuk*, 1963/1968 című dolgozatai és a már fentebb említett nyelv-, település- és tárgytörténeti megalapozású tanulmányai is bizonyítják. A történeti szemléletű néprajzi kutatást Szabó T. Attila munkássága számos adalékkal gaz-

dagította, de ugyanakkor minden hozzá fordulónak is készséggel bocsátotta rendelkezésére történeti adatainak sorát.

Bár tanulmányai különféle tudományágak területén mozognak, közös vonásuk a mondanivaló megformálásában alkalmazott nézőpont és módszer, vagyis az, hogy mielőtt a szerző saját kutatásainak eredményeire támaszkodó elgondolását közölné, előbb számba veszi, felsorakoztatja az eddigi eredményeket és hiányosságokat. Továbbá az, hogy saját elképzelésének, igazának bizonyítására az újabb nyelvtörténeti adalékoknak mindig igen gazdag tárárt nyitja meg az olvasó előtt, hogy — a szerző szavaival élve — ezeknek „bőséges sorából formálódjék ki az eredmény“. Ennyivel azonban még nem elégszik meg, mert — ahogy ezt nem egy ízben láthattuk — a komplex szemléletmód alkalmazásával vizsgálódási körébe von más tudományokat is, hogy ezek segítségével, de ezek számára is gyümölcsöző, értékes eredményekre jusson. Közös vonása e tanulmányoknak a szerző állásfoglalása az eddigi tudományos és saját eredményeivel szemben. Mindig tárgyilagos, higgadt, a megvalósításokat és tévedéseket egyaránt feltáró. Ha kell, mert a tudomány érdeke úgy kívánja, „magának szóló fejcsóválással“ tér ki újból meg újból esetleges „mulasztásaira“ és „érthetetlen elnézéseire“. Ez a saját magával szemben támasztott igényesség a biztosítéka annak, hogy mindegyik cikk és tanulmány megfogalmazásában mértékét tud tartani: határozott az állásfoglalása ott, ahol az adatok félreérthetetlen tanúságtétele, a sokoldalú anyaggyűjtés alapján az eredmény helyállósága minden kétséget kizár, viszont kellő óvatosság, a következtetések levonásában józan megfontoltság jellemzi ott, ahol ezeknek a tényezőknek egyike vagy másika nem elégséges, s ezért az eredmény csak lehetséges, csak feltehető. De mindenképpen egyeznek abban, hogy az új összeállításban közölt vagy egészen új nyelvtörténeti anyag alapján a felvetett kérdésről újat, többet és jobbat mond, mint az eddigiek. Érdemes ebből a szempontból is számba venni a közlemények végén található évszámokat: az első és az utolsó közlés idejét; alig van köztük olyan, amelynél csak egy dátum lenne, tanúsággul arra, hogy a szerző állandóan ellenőrzi a szakirodalom és a saját eredményeit.

Közös a tanulmányok megfogalmazásának, nyelvi formálásának módja is: mindegyik kerek egész, egy-egy kisebb vagy nagyobb szó-, szószerkezeti vagy jelenségmonográfia. Nyelvük tömör és mégis tagolt, világos, érthető. A nyelvtörténetnek a nyelvet gazdagító, egyéniesítő tudatos törekvése nyilatkozik meg azokban a szavakban és szófordulatokban, amelyekkel a szerző él, amikor az eddigi adatokat *böngészgetése* eredményeként *fölös számú*, eddig *rejtekező* adalékkal *megszerzi*, vagy amikor arról ír, hogy egyes szavak *terjedezése* hogyan *avította el* mások jelentését. Ha pedig valamiben nem egészen bizonyos, akkor csak a *sejtekezés* fokán szól róla. Írásaiból *szemelgettem ki* — szintén a szerző kifejezése — még a következő, a régi nyelv és a tájnyelv szépségeivel tarkított egyéni, patinás stílusára jellemző szavakat: *mentekezés, azonegy, tudván tudtam, néhai való jó, a nyelvi valóság gúzsában, tekerületes, beleivakodott, bírálatos figyelembevétel, véglegző, jelölési iránylat, kötelelesen, szeres-szerte* stb. Egyek és közősek tanulmányai végül, de nem utolsósorban abban, hogy a szerző mindegyikkel azt a szoros kapcsolatot tárja fel, amelyet az anyanyelv életével, alakulásával, a szóval és a nyelv múltjával, közelebről és konkrétan a romániai magyar nyelvvel, az erdélyi szóval, valamint az erdélyi magyar nyelv múltjával kapcsolatban érez, hogy ezzel folytassa és kiegészítse nagy elődei, szeretett mesterei munkáját, rója le irántuk tanítványi tiszteletét és háláját, szolgáljon az egyetemes tudománynak, és hasznára legyen minden, nyelvünk múltja és jelene iránt érdeklődőnek.

Tanulmányai és cikkei három kötetben jelentek meg, a Kriterion kiadásában: *Anyanyelvünk életéből* (1970), *A szó és az ember* (1971), *Nyelv és múlt*

(1972). Bennük egy tudós életműve, a nyelvtörténet szolgálatában eltöltött pályája bontakozik ki előttünk. Minden cikkéből és közleményéből a szakmának és a szülőföldnek a szeretete sugárzik felénk. Ennek az eredményekben páratlanul gazdag és termékeny életműnek a szerzője mégis — szerénységére jellemző módon — azt ismeri be, hogy „milyen csekély mindaz, amit tudunk, ahhoz képest, amit még nem tudunk, és hogy milyen kevés az, amit elvégezhetünk, ahhoz képest, amit el kellett volna végeznünk“. Ezzel az ernyedetlen kötelességtudattal és munkaszeretettel dolgozik most is a hetedik évtized határán álló Szabó T. Attila, hogy betetőzze egy, a nyelvtörténeti kutatásban eltöltött tudósi élet munkáját.

KENÉZ FERENC

FEKETÉN A SZÉN MEGÜL

Fekete anyám
fogj körül

körém feketülj
földemül

nyomjál
súlyosodj
nehezülj

gyöngy-gyökerekkel
kiderülj

féreggel-bogárral
beborulj

örölve

földrengésben
földnyomásban

mi ott
mocerog
mozog
vacog

odalenn a
tőzeg-nyárban

odalenn a
kőzet-télben

réteg-éjben
szénként
megül

s mondja
mondja

míg feketülj:

nyomjál
súlyosodj
nehezülj

hogy ne nyomj
ha
már vagyok

s fekete szénként
vacogok

nem mondhatom

kérem hát
mondom
mormolom

felmentés helyett
megváltásom:

nyomjál
súlyosodj
nehezülj

bolygónyi súllyal
fogj körül

fekete anyám

szülj
szülj
gyémánttá engem

igazadhoz
igazamhoz

gyémánttá
kellennem.